ความแตกต่างระหว่างกระบวนการวางแผนแบบเดิมกับการวางแผนปรับปรุงชุมชนด้วยการวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม : กรณีศึกษาชุมชนวัดสระเกศ เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพมหานคร

The Difference Between Conventional Planning Process and Participatory Action Research Planning Process: A Case Study of Wat Saket Community, Pomprapsatrupai, Bangkok

มนสิชา ศรีบุญเพ็ง กุณฑลทิพย พานิชภักดิ์
ภาควิชาเคหการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Monsicha Sriboonpeng, Kundoldibya Panitchpakdi
Housing and Real Estate Development, Faculty of Architecture, Chulalongkorn University
Aimsicha28@gmail.com, kpanitchpakdi@gmail.com

บทคัดย่อ

กระบวนการมีส่วนร่วมนั้นเป็นหนึ่งในกระบวนการพัฒนาที่อยู่อาศัยที่มีความสำคัญที่มีส่วนช่วยให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนที่มาจากชาวชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ (CPB) ผู้เป็นเจ้าของที่ดินมีนโยบายในการฟื้นฟูและพัฒนาชุมชนและที่อยู่อาศัยในย่านเมืองเก่าให้ดีขึ้น โดยมีการคัดเลือกชุมชนนำร่องมาเป็นตัวอย่างในการพัฒนาด้วยการปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมชุมชนที่เลือกมาเป็นกรณีศึกษาคือ ชุมชนวัดสระเกศ เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพมหานคร วัตถุประสงค์ 1 เพื่อศึกษากระบวนการวางแผนเพื่อหาความต้องการปรับปรุงที่อยู่อาศัยแบบเดิม (CP) กับแบบการวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (PARP) 2 ศึกษาผลที่ได้จากกระบวนการแบบ CP กับแบบ PARP 3 วิเคราะห์ผลที่ได้จากการเรียนรู้เพื่อเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่าง 2 กระบวนการ โดยการศึกษาครั้งนี้ใช้ระยะเวลารวมทั้งสิ้น 7 เดือน 7 กระบวนการ

ผลการศึกษาพบว่า 1) ผลที่ได้จากการความต้องการปรับปรุงที่อยู่อาศัยด้วยกระบวนการ PARP นั้นมีความแตกต่างดังนี้ คือ จากเดิมที่มีการปรับปรุงอาคารเพียงภายนอก และระบบการระบายน้ำภายในชุมชน หลังจากการนำกระบวนการ PARP เข้าไปประยุกต์ใช้ได้เกิดการร่วมคิด ร่วมทำแผนพัฒนาฟื้นฟูชุมชนทั้งกายภาพ สังคม และเศรษฐกิจทำให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้และเกิดแรงจูงใจในการที่จะจัดการกับปัญหาต่าง ๆ ในชุมชนร่วมกันระหว่างแกนนำ ชาวชุมชน และบุคคลภายนอก 2 ความแตกต่างของกระบวนการระหว่างกระบวนการแบบ CP และ PARP คือ แบบ PARP มีการลดบทบาทบุคคลภายนอกลง (นักพัฒนาเจ้าของที่ดิน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง มาเป็นผู้สนับสนุนข้อมูลและการดำเนินงาน และเพิ่มบทบาทบุคคลภายใน (ชาวชุมชน เพิ่มมากขึ้นโดยให้เป็นผู้คิด และพัฒนาชุมชนด้วยตนเอง ซึ่งเป็นการจุดประกายให้ชุมชนเริ่มดำเนินการพัฒนาชุมชน เกิดการรวมตัวของกลุ่มเพื่อจะจัดตั้งสหกรณ์และร่วมกันวางแผนผังชุมชนเบื้องต้นด้วยตนเองเพื่อเป็นข้อมูลการพัฒนาต่อไปในอนาคต

สรุปได้ว่าการวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมนั้นก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชุมชนทั้งด้านกายภาพ สังคม และเศรษฐกิจ ซึ่งถือได้ว่าเป็นวิธีการสำคัญในการกระตุ้นชาวชุมชนให้เกิดการพัฒนาและจัดการตนเองได้อย่างยั่งยืนแต่การปฏิบัติการนี้นั้นต้องใช้เวลาและความร่วมมือจากหลายฝ่าย ซึ่ง CPB ควรพิจารณาใช้เป็นเครื่องมือสำคัญในการปรับปรุงชุมชนต่อไปในอนาคต

***คำสำคัญ**: การวางแผนเชิงปฏิบัติการ ระดับการมีส่วนร่วม กระบวนการแบบดั้งเดิม ชุมชนเข้มแข็ง การพัฒนาที่ยั่งยืน*

Abstract

Participatory processes are ones of the most important things for the residential development processes which help people in the communities to contribute the sustainable development for their communities involved in solving problems. The Office of the Crown Property (CPB) is the landowner who has a policy of restoring and developing the community and housing in the old communities by selecting the leading communities as good examples in development through participatory actions. The selected community in the case study is Wat Saket Community Pomprapsattruphai, Bangkok. The objectives of this case study are as follows:

1) To study the planning process for residential improvement (CP) and participatory action research (PARP).

2) To study the results of the CP and the PARP models based on learning to compare the differences between the two processes; this study has the time for the researches in total of 7 months with 7 processes.

The results show that 1) the effects of the demand for housing improvement through the PARP process are different as follows:

From the original building renovation and drainage system in the community after implementing the PARP process, there is the improvement in the community development plan; both physical and social and economic which have led the community to learn and to motivate people to tackle the problems of the community. 2) The differences between the CP process and the PARP process is that the PARP model reduces the role of outsiders (developers, landowners, and related sectors) to support for information and operations. Also, they help increase the roles of an individual (the community's members) to become a thinker and become the power to drive the development for their community. This is the beginning of the community development with the combination of the group to establish a cooperative and jointly help one another design a self-contained community plan for further development in the future.

In conclusion, the participatory action research has brought physical, social and economic changes to the sampling community which is an important tool of encouraging community development and self-sustainability. However, this operation takes time and needs a lot of collaboration from many parties. Therefore, CPB should consider using an important tool to improve the community in the future continuously.

keywords*: Participatory action research planning, Participatory process, Conventional planning process, Community strength, Sustainable development*

บทนำ

วิวัฒนาการของการวางแผนปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมนั้นเกิดขึ้นในปี 1964 Koenisgberger (กุณฑลทิพย, เอกสารประกอบการสอน, 2557 ได้เสนอทางเลือกใหม่แทนการวางแผนแบบดั้งเดิม เนื่องจากการวางแผนแบบดั้งเดิมนั้นไม่สามารถนำองค์ความรู้ที่ได้มาจากการวิจัยมาใช้ได้จริง ด้วยรูปแบบการพัฒนาแบบบนลงล่าง (Top-Down) ที่ทำให้คนขาดบทบาทและความสามารถที่จะพัฒนาสิ่งต่าง ๆ ด้วยตนเอง จึงมีการปรับปรุงวิธีการให้เน้นประชาชนเป็นหลัก หรือมีการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นโดยเป็นการพัฒนาแบบล่างขึ้นบน (Bottom-Up) ที่ทำให้เกิดการพัฒนาชุมชนให้สอดคล้องกับความต้องการของประชาชนจนก่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ ๆ และเกิดเปลี่ยนแปลงอันนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน และมีความเข้มแข็งมากขึ้น (โกวิทย์ และ ชอบ, 2547 : 20–21)

เมื่อเมืองมีการพัฒนา ที่อยู่อาศัย และชุมชนต้องมีการพัฒนาให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลง จากการทบทวนวรรณกรรมที่ผ่านมาได้พบว่า พื้นที่ชุมชนภายในเกาะรัตนโกสินทร์นั้นมีทั้งหมด 76 ชุมชน โดยจะเป็นชุมชนบนกรรมสิทธิ์ที่ดินของสำนักงานทรัพย์สิน (CPB มีทั้งสิ้น 30 ชุมชน สำนักงานทรัพย์สินฯ มีนโยบายพัฒนาชุมชนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี และสร้างชุมชนให้เข้มแข็งและยั่งยืนภายใต้แนวคิด บ้าน วัด โรงเรียน (สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์, 2558 ปัจจุบัน CPB ได้มีการดำเนินการพัฒนาชุมชนได้หันมาให้ความสำคัญกับการพัฒนาคน พัฒนาชุมชนมากขึ้นในย่านเมืองเก่ากรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งก่อนหน้านั้นก็ได้มีการนำกระบวนการการมีส่วนร่วมมาใช้ในชุมชนแต่ยังอยู่ในระดับน้อย ปัจจุบัน CPB นโยบายการพัฒนาที่อยู่อาศัยและชุมชนด้วยปฏิบัติการมีส่วนร่วมในระดับที่มากขึ้น พร้อมทั้งมีการเลือกชุมชนเพื่อเป็นชุมชนนำร่องในการพัฒนาที่ขับเคลื่อนด้วยการปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม นั้นคือชุมชนวัดสระเกศ เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย เนื่องจากเป็นชุมชนที่มีความพร้อมทั้งคน ขนาด ทำเลที่ตั้ง และเป้าหมายของการพัฒนาให้เป็นชุมชนตัวอย่าง

โดยริเริ่มโครงการตั้งแต่ปี 2552 ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้ชาวชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมและเป็นผู้ขับเคลื่อนกระบวนการด้วยตนเองเพื่อให้นำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนตามแนวคิดบวร และหลักการพัฒนาที่อยู่อาศัยของโครงการบ้านมั่นคง แต่จากการดำเนินงานที่ผ่านมากระบวนการมีส่วนร่วมนั้นยังดำเนินไปได้ช้าเนื่องจากมีอุปสรรคจากภายในและภายนอกทำให้เวลาการพัฒนาล่วงเลยมา

งานวิจัยนี้จึงมีเป้าหมายในการศึกษาด้านการวางแผนปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมตามแนวคิด PAR มาประยุกต์ใช้กับพื้นที่กรณีศึกษา โดยมีคำถามในงานวิจัยว่า ความแตกต่างระหว่างการวางแผนปรับปรุงที่อยู่อาศัยแบบดั้งเดิมกับการวางแผนพัฒนาแบบมีส่วนร่วมนั้นอย่างไร การศึกษานี้ดำเนินการในช่วงออกแบบกระบวนการมีส่วนร่วมเพื่อหาความต้องการการใช้สอยพื้นที่ และทัศนคติในการปรับปรุงพัฒนาที่ก่อนเข้าสู่ขั้นตอนสู่การออกแบบปรับปรุงผังชุมชน ซึ่งผลที่ได้จากการศึกษาดังกล่าวจะสามารถไปเป็นประโยชน์ต่อการวางแผนปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการปรับปรุงที่อยู่อาศัยของชุมชนตามเป้าประสงค์จากนโยบายพัฒนาที่อยู่อาศัยผู้มีรายได้น้อยและปานกลาง อีกทั้งนำไปกระบวนการไปปรับปรุง และขยายผลในการพัฒนากับชุมชนอื่น ๆ ภายใต้การดูแลของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ต่อไป

วัตถุประสงค์ในงานวิจัย

1 เพื่อศึกษากระบวนการวางแผนเพื่อหาความต้องการปรับปรุงที่อยู่อาศัยแบบเดิม (CP) กับแบบการวิจัยปฏิบัติการ อย่างมีส่วนร่วม (PARP)

2 ศึกษาผลที่ได้จากกระบวนการแบบดั้งเดิมกับการปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม

3 เพื่อวิเคราะห์ผลความแตกต่างระหว่างกระบวนการจากแบบดั้งเดิมที่ได้จากสำนักงานทรัพย์สินได้เคยดำเนินงานมาก่อนหน้า

การทบทวนวรรณกรรม

1) แนวคิดการวางแผนปฏิบัติการ (Action Planning)

จากการศึกษาแนวคิดการวางแผนปฏิบัติการพบว่า การวางแผนแบบดั้งเดิมนั้นมีความยุ่งยากในการดำเนินการ เกิดปัญหาเป็นอย่างมากในการดำเนินตามแผนเนื่องจากไม่สามารถตอบสนองการเปลี่ยนแปลงอันรวดเร็วของเมืองได้ จึงได้มีนักวางแผนได้เสนอทางเลือกใหม่ซึ่งทางเลือกนี้ได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก เนื่องด้วยวิธีการวางแผนแนวใหม่นี้ได้นำไปสู่การฝึกปฏิบัติจริง ภายใต้กรอบการวางแผนที่มีความยืดหยุ่น วิธีการไม่ซับซ้อน และไม่กำหนดตายตัว มีอิสระที่จะเริ่มต้นการวางแผน (Chambers, 1992) นอกจากนี้แกนหลักของการวางแผนแบบใหม่นี้ เป็นการให้ความสำคัญและการยอมรับความแตกต่างของคน โดยสร้างเป็นรูปแบบพหุภาคี ที่ให้คนทุกคน กลุ่มทุกกลุ่ม เข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ร่วมเรียนรู้ ร่วมคิดสร้างเทคโนโลยีที่เหมาะสม ในบริบทเวลาและพื้นที่หนึ่ง ๆ (Pretty และ Chambers, 1993)

บทบาทของการวางแผนแนวใหม่ ได้แก่ การขจัดอุปสรรคในการเรียนรู้ การสร้างโอกาสให้ชุมชนช่วยเหลือตนเอง ปรับปรุงให้ประชาชนสามารถเข้าถึงการบริการต่าง ๆ ของรัฐได้ง่ายขึ้น (Cook, 1979) แต่การดำเนินการตามแนวคิดใหม่ไม่ใช่เรื่องง่าย ต้องมีการทั้งด้านวิชาการ และการปฏิบัติ อีกทั้งเปลี่ยนแนวคิดการวางแผนโดยหน่วยงานวางแผนของรัฐ ไปสู่แนวคิดการพึ่งพาตนเอง,ชุมชนเข้มแข็งและการมีส่วนร่วม

ตาราง 1 เปรียบเทียบกระบวนการวางแผนแบบเดิมและการวางแผนแบบใหม่ (โกวิทย์ และชอบ, 2547 อ้างจาก Hamdi and Goethert, 1997: 27)

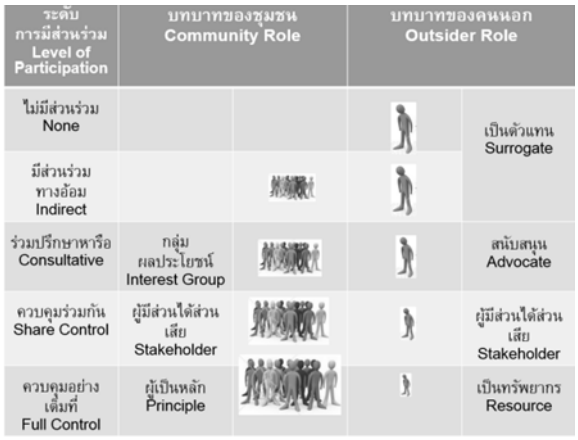
กระบวนการวิจัยแบบดั้งเดิม	กระบวนการวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม
1. เป็นรูปแบบที่กำหนดให้ และกำหนดโดยนักวิจัยองค์กร	1. เน้นกระบวนการที่ปรับเปลี่ยนตามสถานการณ์และกำหนดโดยประชาชน
2. ไม่ผูกพันและทำเพื่อให้ได้ข้อมูลมาตอบปัญหาการวิจัย	2. มีพันธะระหว่างผู้วิจัยและชาวบ้านที่จะร่วมต่อสู้เพื่อสิทธิ
3.เน้นวัตถุ และการสร้างสิ่งของ	3. เน้นคนเป็นหลัก เพื่อเพิ่มคุณค่าและสร้างความภูมิใจ
4. เน้นการวางแผนที่อ้างว่าชาวบ้านไม่สามารถวางแผนเองได้	4. เน้นการมีส่วนร่วม เชื่อมั่นในความสามารถ และการเรียนรู้ของชาวบ้าน
5. เข้มงวด รัดกุม เน้นเชิงปริมาณ มองมิติชุมชนเฉพาะที่ศึกษา	5. เรียบง่าย ใช้วิธีการที่ชาวบ้านถนัด มองชุมชุมเป็นองค์รวม
6. เป็นมาตรฐานสากล	6. เป็นมาตรฐานเฉพาะพื้นที่และมีความหลากหลาย
7. เน้นแบบศูนย์รวมและเผด็จการ	7. กระจายอำนาจให้ท้องที่ตัดสินใจเองตามความต้องการ
8. ชี้นำและให้แรงจูงใจเป็นวัตถุ เน้นทำตามแผน ส่งเสริมการพึ่งพาและพึ่งพิง	8. สร้างกำลังและอำนาจความคิดในการต่อรอง เน้นการพึ่งพาตนเอง
9. เป็นผู้รับประโยชน์จากความสำเร็จโครงการ	9. เป็นผู้ทำประโยชน์ เป็นผู้ลงมือและเป็นผู้มีส่วนร่วมให้โครงการสำเร็จ
10.เน้นวัตถุเป็นผลผลิตของโครงการ	10. เน้นความสามารถของชุมชน เพิ่มการเรียนรู้ สร้างกำลังและแรงใจชุมชน

จากการทบทวนวรรณกรรมในเรื่องการวางแผนปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม สรุปได้ว่า PAR มีความยืดหยุ่น ไม่ซับซ้อนและเป็นอิสระ ซึ่งสามารถช่วยแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้ทันกับการเปลี่ยนไปของเมืองอย่างรวดเร็ว โดยเป็นแนวคิดนี้เป็นการก่อให้เกิดการรวมกลุ่มและเปิดโอกาสให้เข้าถึงคนทุกกลุ่มให้เข้ามามีเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ร่วมเรียนรู้ในบริบทเวลา และพื้นที่หนึ่ง ๆ อีกทั้งเปลี่ยนแนวคิดการวางแผนโดยหน่วยงานวางแผนของรัฐ ไปสู่แนวคิด การพึ่งพาตนเอง,ชุมชนเข้มแข็ง และการมีส่วนร่วม

2) แนวคิดการวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Action Research)

ความหมายของการวางแผนปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม คือ วิธีการที่ให้ชาวชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในงานวิจัย เป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์ โดยอาศัยการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการวิจัย นับตั้งแต่การกำหนดปัญหาการดำเนินการ การวิเคราะห์ข้อมูล ตลอดจนหาแนวทางในการแก้ไขหรือส่งเสริม (สุภางค์, 2547 : 67-73)

<u>ระดับการมีส่วนร่วม</u> นั้นสามารถแบ่งออกได้เป็น 5 ระดับคือ ไม่มีส่วนร่วม มีส่วนร่วมทางอ้อม ร่วมปรึกษาหารือ ควบคุมร่วมกัน และควบคุมอย่างเต็มที่ อีกทั้งขั้นตอนการมีส่วนร่วมนั้นแบ่งออกเป็น 4 ขั้นตอน คือ การมีส่วนร่วมตัดสินใจ การมส่วนร่วมในการดำเนินการ การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ (Nabeel Hamdi,1997).



ภาพ 1 ระดับการมีส่วนร่วมที่สัมพันธ์ระหว่างบทบาทของชุมชนและบุคคลภายนอก (Nabeel Hamdi,1997).

3) แนวคิดชุมชนเข้มแข็ง

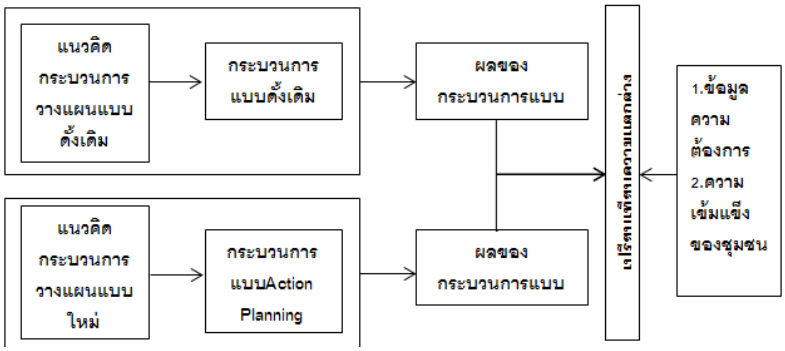
ความหมายของชุมชนเข้มแข็ง คือ ชุมชนที่มีความมั่นคั่ง มั่นคง สามารถช่วยเหลือดูแลตัวเองและผู้อื่นได้ในด้านต่าง ๆ ดังนี้ คือ เศรษฐกิจ การเมือง และสังคม (อรัญ และคณะ, 2554

4) การพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน

การพัฒนาที่ยั่งยืน คือ 1 การพัฒนาที่ดำเนินไปโดนคำนึงถึงขีดจำกัดทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยไม่ส่งผลกระทบต่อความต้องการในอนาคต 2 การพัฒนาที่คำนึงถึง “องค์รวม” โดยการพัฒนานี้จะยึดหลักความรอบคอบ ค่อยเป็นค่อยไป และเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนร่วมเข้ามาร่วมในการพัฒนา 3 เป็นการคำนึงถึงเทคโนโลยีที่นำมาใช้นั้นควรมีความสร้างสรรค์มากกว่าทำลาย (พฤทธิ์, 2551

วิธีดำเนินงานวิจัย

1) กรอบแนวคิดในงานวิจัย



ภาพ 2 กรอบแนวคิดการศึกษา

2) ระเบียบวิธีวิจัย

2.1. ขอบเขตงานวิจัย มีดังนี้ ด้านพื้นที่ **:** ชุมชนวัดสระเกศ บนที่ดินของสำนักงานทรัพย์สิน ฯ เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กทม. ขนาด 3 ไร่ 1 งาน 36 ตรว. ด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง การศึกษาครั้งนี้ได้กำหนดกลุ่มประชากรคือ กลุ่มชาวชุมชนวัดสระเกศเฉพาะที่เข้าร่วมประชุมเพื่อทำกระบวนการมีส่วนร่วม (ผู้เช่าของสำนักงานทรัพย์สินฯ มีทั้งหมด 80 ครัวเรือน ได้กลุ่มตัวอย่างอย่างน้อยทั้งหมด 20 ครัวเรือน (ตามหลักการสุ่มตัวอย่างของ ธีรวุฒิ, 2542)

2.2) การรวบรวมข้อมูล

การเก็บข้อมูลสามารถแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ

ข้อมูลทุติยภูมิ โดยการศึกษาจากแนวคิด ข้อมูลเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้องของกระบวนการวางแผนแบบเดิม ศึกษาจากการดำเนินงานที่ผ่านมาของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ดังนี้ 1. ศึกษาแนวทางการดำเนินงานที่ผ่านมา 2. กระบวนการวางแผนแบบดั้งเดิม 3. ผลลัพธ์ที่ได้จากกระบวนการ

ข้อมูลปฐมภูมิ จากการทำกระบวนการวางแผนพัฒนาแบบใหม่ สามารถแบ่งออกได้เป็น 7 ขั้นตอนได้ดังนี้ 1. เริ่มจากการวางแผนก่อนเริ่มกระบวนการ 2. ดำเนินการตามแผนที่ได้วางไว้ 3. ปรับแผนกระบวนการและดำเนินการการเก็บรวบรวมข้อมูล 4. นำเสนอผลการสำรวจต่อที่ประชุมชน 5. นำเสนอและประชุมถึงโอกาส พร้อมแนวทางการพัฒนากระบวนการกับบุคคลสำคัญ (KEY PERSON) 6. ประชุมกับชาวชุมชนเพื่อการพัฒนาครั้งที่ 1 และสุดท้ายปรับกระบวนการใหม่ครั้งสุดท้ายพร้อมนำข้อมูลไปปรึกษาหาความเป็นไปได้ของโครงการกับ STAKEHOLDER ด้วยเครื่องมือการวิจัยจากการทำแบบสำรวจ แบบสัมภาษณ์ บันทึกการประชุม การจัดกิจกรรมและโมเดล ทั้งนี้ดำเนินงานวิจัยทั้งหมด 7 เดือน พฤศจิกายน 2560-เมษายน 2561

2.3) การวิเคราะห์ข้อมูล

งานวิจัยนี้ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการนำข้อมูลมาเปรียบเทียบถึงความแตกต่างของกระบวนการวางแผนปฏิบัติการแบบเดิมและแบบใหม่ร่วมกับแนวคิดทฤษฎี Participatory Action Research

ผลการศึกษา

ผู้วิจัยนำเสนอผลการศึกษาเป็น 2 ส่วน ดังนี้ 1 กระบวนการและผลที่ได้จากการศึกษาข้อมูลความต้องการการพัฒนาที่อยู่อาศัยและชุมชนด้วยกระบวนการ PARP 2 สรุปผลที่ได้ระหว่างความแตกต่างของกระบวนการวาง CP และ PARP

1 กระบวนการและผลที่ได้รับจากการศึกษา ข้อมูลความต้องการการพัฒนาที่อยู่อาศัยและชุมชน

ชุมชนวัดสระเกศตั้งอยู่บนพื้นที่ของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ มีทั้งหมด 84 หลังคาเรือน มีรูปแบบที่พักอาศัยทั้งหมด 3 ประเภท คือ อาคารอนุรักษ์ ตึกแถว และบ้านพักอาศัย สภาพปัจจุบันของชุมชนนั้นมีทั้งพื้นที่ประวัติศาสตร์ และพื้นที่พักอาศัยทั่วไป ซึ่งที่พักอาศัยโดยรวมนั้นมีสภาพที่ทรุดโทรมและมีการรุกล้ำพื้นที่อย่างผิดกฎหมาย สำนักงานทรัพย์สินเล็งเห็นว่าพื้นที่นี้มีศักยภาพ และโอกาสการพัฒนาในอนาคต คือ จะอยู่ในระยะการเดินจากสถานีรถไฟฟ้าสายสีน้ำเงินและสาย สีส้ม ซึ่งจะส่งผลต่อการพัฒนาในอนาคต

การดำเนินการศึกษาชุมชนวัดสระเกศเบื้องต้นแบบดั้งเดิมของสำนักงานทรัพย์สินฯ พบว่า ปัจจุบันตามนโยบายการพัฒนาที่อยู่อาศัยของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์นั้นได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของการพัฒนาชุมชนโดยกระบวนการมีส่วนร่วมที่จะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน ได้มีการประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ เข้ามาทำการศึกษาและสำรวจพื้นที่หลายครั้ง เช่น สำนักงานเขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กองอนุรักษ์ และกองฝ่ายบริหารงานชุมชนสำนักงานทรัพย์สินฯ การสำรวจ และเก็บข้อมูลแต่เป็นเพียงการเก็บข้อมูลเบื้องต้นและมีส่วนร่วมกับชาวชุมชนน้อย

ข้อมูลของโครงการพัฒนาชุมชนวัดสระเกศจากการดำเนินงานที่ผ่านมาของ สนง.ทรัพย์สินฯ นั้นเดิมมีดังต่อไปนี้

1). มีนโยบายพัฒนาที่การพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนตามแนวพระราชดำริ “บวร”[1]

2). ปี 2552 เริ่มต้นโครงการสนับสนุนการปรับปรุง/ก่อสร้างที่อยู่อาศัยภายใต้โครงการบ้านมั่นคงชุมชนสระเกศแ ล ะจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อเป็นกองทุนในการพัฒนาชุมชนภายใต้โครงการบ้านมั่นคง

3). ปี 2553 สนับสนุนชุมชนในการนำเสนอโครงการพัฒนาต่าง ๆ ต่อหน่วยงานภาคีพัฒนา และแลกเปลี่ยนดูงาน

[1] บวร หรือ บ้าน วัด โรงเรียน เป็นแนวทางตามแนวพระราชดำริที่มุ่งให้เกิดการพัฒนาที่พักอาศัยในชุมชนแบบองค์รวม ทั้ง 4 มิติ คือเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และ วัฒนธรรมควบคู่กัน จนเกิดเป็นความก้าวหน้าของชุมชนต่างๆ ที่สร้างสรรค์กิจกรรมจนเกิดเป็นชุมชนเข้มแข็ง อีกทั้งใช้หลักแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงและการพัฒนาอย่างยั่งยืนมาเป็นกรอบเป้าหมายเพื่อนำไปสู่การพัฒนาทั้ง 3 S

4). ปี 2554 ชุมชนหยุดการออมเงินเนื่องจากมีเหตุการณ์ไม่สงบทางการเมือง เริ่มต้นสำรวจพื้นที่ด้วย CPB เอง

5). ปี 2556-ปัจจุบัน พิจารณาสิทธิเพื่อจัดตั้งสหกรณ์

6). ปี 2559 กระบวนการออกแบบและปรับปรุงอาคารอนุรักษ์เฟส 1

7). ปัจจุบัน รวบรวมพิจารณาสิทธิเพื่อจัดตั้งสหกรณ์ วางแผนการพัฒนาเพื่อเริ่มกระบวนการออกแบบเฟสต่อไป และมีการให้แกนนำชุมชนเข้าร่วมศึกษาดูงานนอกสถานที่

ผลที่ได้จากกระบวนการ

พบว่า กระบวนการส่วนมากทางสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์เป็นผู้ให้ข้อมูลชาวชุมชนเป็นผู้ที่รอรับข้อมูล และดำเนินการตามแผนการพัฒนา ขาดการร่วมตัดสินใจในกระบวนการ การดำเนินกระบวนการเป็นไปอย่างล่าช้า และยังไม่สามารถดำเนินการจัดตั้งเป็นสหกรณ์ได้ แต่ก็ยังมีการสร้างความมีส่วนร่วมด้วยการจัดประชุมดูงานนอกสถานที่โดยมีตัวแทนจากชาวชุมชนเข้าร่วมกิจกรรม ทำให้เห็นว่าชาวชุมชนบางส่วนนั้นมีความกระตือรือร้นให้การหาข้อมูล องค์ความรู้เพื่อมาพัฒนาชุมชน แต่ด้วยข้อจำกัดของนโยบายจาก CPB และตัวบุคลากรในชุมชน ทำให้การต้องชะลอโครงการ จนชาวชุมชนเกิดความท้อใจในการพัฒนาต่อและไม่สามารถนำองค์ความรู้มาขยายผลให้เกิดเป็นรูปธรรมที่ชัดเจน

การศึกษาด้วยกระบวนการปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (PARP) เมื่อมีการเลือกพื้นที่เพื่อมาเป็นกรณีศึกษาด้านกระบวนการมีส่วนร่วมนั้น แบ่งออกได้เป็น 3 ระยะ ดังนี้คือ ระยะก่อนปฏิบัติการ ระยะปฏิบัติการ และระยะจัดทำแผน โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ระยะก่อนปฏิบัติการ

ครั้งที่ 1 ช่วงก่อนการปฏิบัติจริง(ต.ค.-พ.ย.60

กระบวนการแรกเป็นการวางแผนแนวทางการศึกษาความต้องการอย่างมีส่วนร่วม ก่อนที่จะนำไปปฏิบัติจริงกับชุมชนวัดสระเกศเพื่อเป็นกรอบแนวทางในการศึกษาเบื้องต้น โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1.กำหนดวัตถุประสงค์การศึกษา

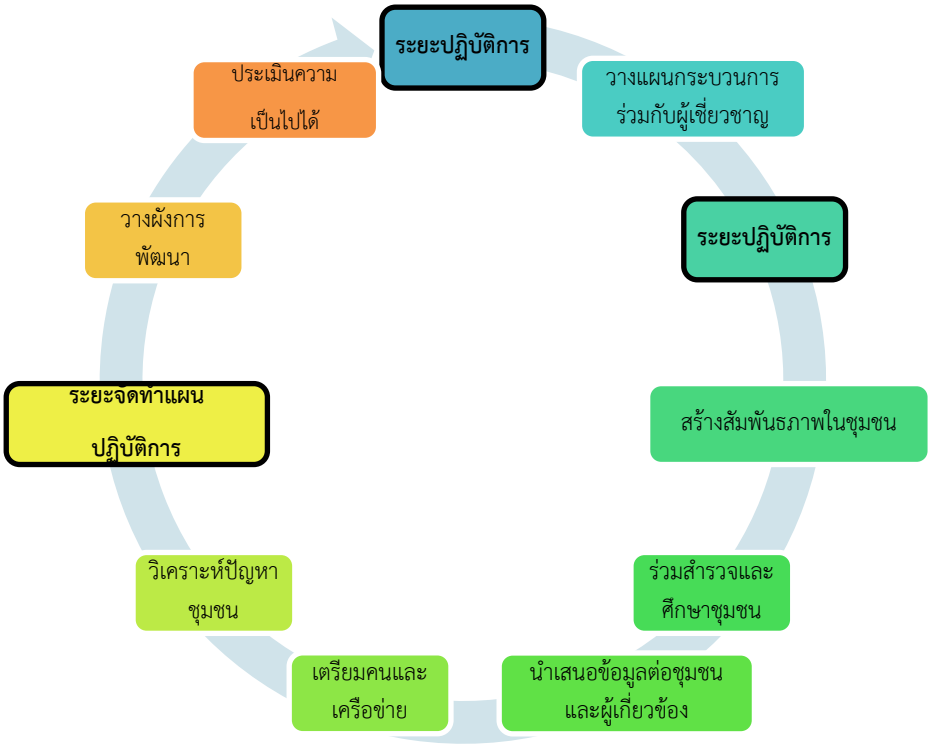
2.ศึกษาข้อมูลชุมชนเบื้องต้นโดยศึกษาจากการทบทวนวรรณกรรม การสัมภาษณ์สำนักงานทรัพย์สินฯ การลงชุมชน (เข้าร่วมประชุมชุมชนทุกเดือน แบบไม่มีส่วนร่วม

3.นำข้อมูลเบื้องต้นมาสร้างกระบวนการและวางแผนงานตั้งแต่ต้นจนจบ และสร้างแบบสอบถาม แบบสัมภาษณ์เพื่อนำไปประกอบการลงพื้นที่เก็บข้อมูล

4.ปรึกษาแผนงานกระบวนการมีส่วนร่วมกับนักวิชาการและอาจารย์ที่ปรึกษาก่อนที่จะไปนำเสนอ แผนการกับ ชาวชุมชน และสร้างความเข้าใจ และนำเสนอโครงการการวิจัยแก่ประธานชุมชน และผู้ที่ดูแลชุมชนวัดสระเกศของสำนักงานทรัพย์สินฯ เป็นผู้ช่วยและผู้ประสานงานในการจัดกิจกรรม

ผลที่ได้จากกระบวนการ

มีการทบทวนวรรณกรรม การสัมภาษณ์เจ้าของที่ดินด้านข้อมูลพื้นฐานและการปรึกษาวิทยานิพนธ์กับอาจารย์ที่ปรึกษาและผู้เชี่ยวชาญ เพื่อปรับปรุงแผนกระบวนการศึกษาให้มีความครอบคลุมกับกิจกรรมที่จะดำเนินการในแต่ละขั้นตอนดังภาพ 3



ภาพ 3 วงจรกระบวนการวางแผนปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมโดยปรับใช้จากวงจรกระบวนการวิจัย PAR (โกวิทย์ และชอบ, 2547

ระยะปฏิบัติการ

ครั้งที่ 2 สร้างสัมพันธภาพในชุมชน (10 ธ.ค.60

การปฏิบัติจริงนั้นมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1.การแนะนำตัวกับชาวชุมชน อธิบายถึงเป้าหมายการศึกษาและการพัฒนาชุมชน เพื่อขอความร่วมมือจากประชาชนให้เข้ามามีส่วนร่วม

2.มีการวางแผนและแบ่งกลุ่มตามเฟสการพัฒนาของสำนักงานทรัพย์สินฯ โดยแบ่งออกเป็น 4 โซน เพื่อจัดลำดับการลงเก็บข้อมูลสัมภาษณ์และสำรวจชุมชน

ผลที่ได้จากกระบวนการ

1. ความต้องการของผู้อยู่อาศัย ชาวชุมชนรับรู้การดำเนินกระบวนการแต่ยังไม่มีการโต้ตอบหรือสอบถามเพิ่มเติมเกี่ยวกับการศึกษา

2.การมีส่วนร่วม ชาวชุมชนให้ความร่วมมือในการขอสำรวจบ้านพร้อมทั้งมีชาวชุมชน อาสาร่วมสำรวจทั้งหมด 2 และชุมชนร่วมกัน โดยมีการเข้ามาลงชื่อเปิดบ้านทั้งหมด 5 หลัง

3. ศักยภาพของชุมชน พบว่าชาวชุมชนนี้มีการให้ความร่วมมือในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่ได้รับมอบหมาย ชี้ให้เห็นถึงการมีส่วนร่วมที่เกิดจากความสมัครใจของชาวชุมชนเองที่เป็นข้อดีในการปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม และถือได้ว่าเป็นหนึ่งในความเข้มแข็งของชาวชุมชน

ครั้งที่ 3 สำรวจและศึกษาชุมชนอย่างมีส่วนร่วม(5 ม.ค. 61

1.มีการสำรวจเบื้องต้นโดยผู้วิจัยเอง

2.มีการสำรวจร่วมกับอาสาชุมชน 3 คน

3.ผู้วิจัยมีการปรับกระบวนการให้มีความเป็นทางการน้อยลงและเข้าถึงชาวชุมชนให้ได้มากยิ่งขึ้น

ผลที่ได้จากการวิจัย

มีชาวชุมชนเข้าร่วมการประชุมที่ทั้งหมด 21 ครัวเรือน คิดเป็น 26% ของครัวเรือนทั้งหมด

1. ความต้องการของผู้อยู่อาศัย พบว่า ที่พักอาศัยภายในชุมชนส่วนใหญ่นั้นมีการต่อเติมพื้นที่ใช้สอย นอกจากนี้สภาพบ้านเรือนภายนอกนั้นยังคงมีสภาพที่ดี แต่สภาพภาพในอาคารนั้นทรุดโทรมต้องรับการปรับปรุง

2. การมีส่วนร่วม พบว่า มีจิตอาสาผู้ทำเอกสารเกี่ยวกับรายงานการประชุมกลุ่มออมทรัพย์และในที่ประชุมครั้งนี้ได้มีผู้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการเชิญชวนและขอความร่วมมือ

3. ศักยภาพของชุมชน พบว่า บางส่วนให้ความสนใจและเริ่มอาสาที่จะเข้าร่วมกระบวนการพัฒนาเพื่ออาจจะแสดงให้เห็นถึงความเป็นเจ้าของและต้องการเป็นผู้ให้ข้อมูลผู้วิจัยให้รับรู้ถึงสภาพความเป็นจริง

ครั้งที่ 4 ช่วงนำเสนอผลการสำรวจชุมชนต่อที่ประชุม (11 ก.พ. 2561

การดำเนินการขั้นตอนนี้เป็นช่วงการนำเสนอข้อมูลจากการสำรวจที่ผ่านมาเสนอกับชาวชุมชนเพื่อให้ชาวชุมชนรับทราบพร้อมทั้งเป็นการตรวจทานข้อมูลถึงความถูกต้อง อีกทั้งมีการขอความคิดเห็นด้านความต้องการในการพัฒนาที่พักอาศัยของตนและชุมชนในที่ประชุม พร้อมทั้งทางสำนักงานทรัพย์สินฯ ได้มีการเชิญบุคคลภายนอก คือ หน่วยงานบ้านมั่นคง พอช. เข้ามาให้ความรู้พร้อมทั้งชี้แนะให้เห็นถึงความสำคัญของที่พักอาศัย และกระตุ้นชาวชุมชนให้เกิดความรู้สึกร่วมในการพัฒนา

ผลที่ได้จากการวิจัย

มีชาวชุมชนเข้าร่วมการประชุมทั้งหมด 29 ครัวเรือน คิดเป็น 36% ของครัวเรือนทั้งหมด

1. ความต้องการของผู้อยู่อาศัย พบว่ามีการนำเสนอการพัฒนาที่จะเกิดขึ้นในอนาคต โดยแบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม ดังต่อไปนี้ กลุ่ม 1 ต้องการพัฒนาพื้นที่เป็นพื้นที่ค้าขาย และส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ และปรับปรุงภายใน กลุ่ม2 ต้องการพัฒนาเป็นที่อยู่อาศัยผสมกับเกสเฮาส์ พื้นที่ค้าขาย เพื่อสร้างรายได้ กลุ่มที่ 3 ต้องการพัฒนาที่อยู่อาศัยให้เป็นแบบผสมผสานและฟื้นฟูประวัติศาสตร์ชุมชน และสร้างพื้นที่สาธารณะภายในชุมชน และกลุ่มที่ 4 ต้องการพัฒนาบ้านเรือนให้อยู่ในสภาพที่ดี แต่ด้วยข้อจำกัดด้านแหล่งทุนจึงต้องการหน่วยงานเข้ามาให้ความช่วยเหลือด้านการพัฒนาที่อยู่อาศัย และยังพบว่ามีชาวบ้านบางส่วนไม่ยอมแสดงความคิดเห็นและส่วนมากต้องการซ่อมแซมแบบปัจเจกไม่มอง ภาพการพัฒนาแบบองค์รวม

2.การมีส่วนร่วม พบว่า มีการจัดกลุ่มแสดงความคิดเห็นทำให้ภายในกลุ่มนั้นมีการปรึกษาและพูดคุยแลกเปลี่ยนกันมากขึ้น เป็นการกระตุ้นให้ตระหนักเห็นถึงสภาพความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในชุมชน

3. ศักยภาพของชุมชน ถึงแม้ว่าจะมีข้อขัดแย้งหรือกลุ่มที่ไม่เห็นด้วยในการศึกษาความต้องการปรับปรุงพัฒนาที่พักอาศัยและชุมชนก็ตาม นั้นแสดงให้เห็นถึงมุมมองที่ได้จากความเป็นจริงเพื่อสามารถให้แก้ไขและปรับความเข้าใจได้ตรงจุดมากขึ้น

ครั้งที่ 5 ประชุมกับบุคคลสำคัญ(KEY PERSON) ของชุมชนเพื่อเตรียมคนและเครือข่ายให้เข้าใจในการพัฒนา (19-20 มี.ค. 2561)

การนัดประชุมกับ KEY PERSON และเจ้าหน้าที่ของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์เพื่อเป็นการสร้างความเข้าใจในการทำกระบวนการการมีส่วนร่วมพร้อมทั้งสร้างความชัดเจนในการให้ KEY PERSON มาเข้าร่วมดำเนินกระบวนการแทนที่จะเป็นผู้วิจัยดำเนินกิจกรรมเพียงคนเดียว

ในการประชุมย่อยครั้งนี้ในประเด็นดังต่อไปนี้คือ สอบถามความเห็นของกระบวนการ นำเสนอตัวอย่าง CASE STUDY ที่คล้ายคลึงกับชุมชนวัดสระเกศ และให้นำเสนอแผนผังในอนาคตเบื้องต้นเพื่อเข้าสู่ที่ประชุมครั้งต่อไป

ผลที่ได้จากกระบวนการ

มีชาวชุมชนเข้าร่วมการประชุมทั้งหมด 32 ครัวเรือน คิดเป็น 40% ของครัวเรือนทั้งหมด

1. ความต้องการของผู้อยู่อาศัย พบว่าปรับปรุงเส้นทางเดินให้เชื่อมต่อกัน และเปิดเส้นทางด้านหลังอาคารให้เดินทะลุเชื่อมกันได้ เพื่อสร้างโอกาสด้านการท่องเที่ยว

2.การมีส่วนร่วม พบว่าผู้นำมีความรู้ความสามารถในแต่ละด้านต่าง ๆ มีความเสียสละผลประโยชน์ส่วนตนเพื่อให้เกิดการพัฒนาต่อส่วนรวมได้

3. ศักยภาพของชุมชน มีทรัพยากรบุคคลที่มีคุณภาพที่สามารถช่วยชาวชุมชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ

ครั้งที่ 6 ประชุมเพื่อการวางผังการพัฒนาครั้งที่1 (29 เม.ย. 2561)

1.นำเสนอข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมและการประชุมกับบุคคลสำคัญ

2.ทำกิจกรรมแบ่งกลุ่มตามโซนการพัฒนาเพื่อขอความคิดเห็นแนวทางในการปรับปรุงชุมชน

3. เชิญนักอสังหาริมทรัพย์มาบรรยายเพื่อเปิดมุมมองให้แก่ชาวชุมชน

ผลที่ได้จากการกระบวนการ

มีชาวชุมชนเข้าร่วมการประชุมทั้งหมด 52 ครัวเรือน คิดเป็น 65% ของครัวเรือนทั้งหมด

1. ความต้องการของผู้อยู่อาศัย พบว่า มีการวางแผนเน้นการทำธุรกิจเป็นหลัก ปรับปรุงอาคารให้เป็นไปตามเกณฑ์บ้านมั่นคง

2.การมีส่วนร่วม ระดับการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนนั้นมีมากขึ้น เนื่องจากได้รับความรู้และข้อมูล

3. ศักยภาพของชุมชน พบว่าชาวชุมชนส่วนใหญ่เริ่มมีความเข้าใจในบทบาท การปรับเปลี่ยนการพัฒนาในอนาคต และชาวชุมชนมีความต้องการที่จะอยู่ในพื้นที่ของสำนักงานทรัพย์สินฯ ซึ่งสามารถโยกย้ายที่พักอาศัย หรือปรับปรุงที่พักอาศัยให้เป็นไปตามผังการพัฒนา แต่ติดข้อจำกัดด้านเงินทุน

ครั้งที่ 7 การปรับกระบวนการครั้งสุดท้าย พร้อมนำข้อมูลไปขอความคิดเห็นจากภาคี (20 พ.ค. 2561

มีการปรับปรุงและสรุปกระบวนการที่ได้จากการศึกษา พร้อมข้อมูลที่ได้จากการทำกิจกรรมนำไปปรึกษากับแกนนำชุมชน สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ผู้เชี่ยวชาญ อาจารย์ที่ปรึกษา และสำนักงานเขตป้อมปราบศัตรูพ่าย เพื่อขอความคิดเห็น และข้อเสนอแนะต่อกระบวนการ และแนวทางการพัฒนาชุมชนในอนาคต ในประเด็นดังต่อไปนี้

1.ทัศนคติเกี่ยวกับกระบวนการมีส่วนร่วมกับการพัฒนาชุมชน

2.ทัศนคติต่อกระบวนการการมีส่วนร่วมที่ได้ดำเนินการพัฒนาในชุมชนวัดสระเกศนั้นเป็นอย่างไร

3.ข้อดี-ข้อเสียของการปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

4.ข้อเสนอแนะต่อการพัฒนาชุมชนด้านกาย สังคม และเศรษฐกิจของชุมชนวัดสระเกศ

ผลที่ได้จากกระบวนการ

1. ความต้องการของผู้อยู่อาศัย พบว่ามีการปรับปรุงผังชุมชนให้มีพื้นที่สาธารณะให้ชุมชน ซึ่งอนาคตสามารถย้ายที่ประชุมไปจัดในสวนได้ และการเปิดพื้นที่ด้านหลังอาคาร และหาพื้นที่ค้าขายที่มีอยู่เดิม ปรับเปลี่ยนให้น้อยสุด

2. การมีส่วนร่วม ระดับการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมทำ

3. ศักยภาพของชุมชน พบว่ามีการร่างแผนการดำเนินธุรกิจหรือกิจกรรมของสหกรณ์ ชาวชุมชนมีความพร้อมมากขึ้น และเข้าใจถึงข้อจำกัดต่าง ๆ ในการพัฒนาปรับปรุงชุมชน

4. ข้อเสนอแนะจากสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ หลังจากการประชุมครั้งที่ 7 ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลจากการศึกษาไปนำเสนอต่อที่ประชุมของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ในวันที่ 21 พ.ค. 2561 ณ สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ เพื่อสอบถามความคิดเห็น และข้อเสนอแนะต่อการพัฒนาชุมชน โดยมีผู้เข้าร่วมประชุมดังต่อไปนี้ คุณบุญเลิศ เสาะแสวง หัวหน้าฝ่ายโครงการชุมชน คุณพงษ์สันต์ วิสุวงศ์ พนักงานปฏิบัติงานชุมชน และคุณเมธาวี ฐานกุล เจ้าหน้าที่บริหารงานชุมชน ให้ข้อความคิดเห็นเสนอแนะดังนี้ กระบวนการนี้มีข้อดีที่ทำให้ชาวบ้านเกิดความคิดและเกิดการตัดสินใจในการพัฒนาชุมชนด้วยตนเอง เห็นศักยภาพของคนในชุมชนนั้นมีความเข้มแข็งที่จะต่อสู้เพื่อส่วนร่วม ต่อสู้เพื่อตนเอง และต่อสู้กับหน่วยงานให้ได้นำมาสู่การพึ่งพาตนเอง และอยากให้ชาวชุมชนนั้นขับเคลื่อนสู่กระบวนการสหกรณ์ และจะทำให้ชาวบ้านนั้นรับรู้ถึงศักยภาพของตนที่มีอยู่ได้อย่างชัดเจนมากขึ้น



ภาพ 4 สรุปกระบวนการ ขั้นตอนและผลที่ได้รับจากการศึกษาด้วยวิธีการวางแผนปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (โดยผู้วิจัย

อภิปรายผล

ตาราง 2 เปรียบเทียบผลของกระบวนการวางแผนแบบเดิมและการวางแผนแบบใหม่

	กระบวนการแบบดั้งเดิม	กระบวนการปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม
กระบวนการ	1.รับนโยบายจากสำนักงานทรัพย์สินฯ 2.ให้ข้อมูลการพัฒนาแก่ชาวชุมชน 3.สำนักงานทรัพย์สินฯสำรวจข้อมูลกายภาพ สังคมและเศรษฐกิจเอง 4. นำข้อมูลไปให้สถาปนิกออกแบบผังชุมชนและเริ่มปรับปรุงอาคารเฟส1 5. ให้ข้อมูลและตัวอย่างการพัฒนาของชุมชนรอบข้างแก่ชาวชุมชน 6.เร่งให้ชุมชนจัดตั้งเป็นสหกรณ์เพื่อให้ได้สิทธิสัญญาเช่าระยะยาว	1.ศึกษาข้อมูลชุมชนจากสำนักงานทรัพย์สินฯ การทบทวนวรรณกรรมและการสำรวจชุมชน 2.ลงพื้นที่เพื่อสร้างความเข้าใจในการพัฒนา 3.ร่วมกันสำรวจและเก็บข้อมูลกับชุมชน 4.นำข้อมูลที่ได้มานำเสนอในที่ประชุมเพื่อขอความคิดเห็น 5.ร่วมกันวางแผนและเสนอแนวทางการออกแบบ พร้อมทั้งเชิญหน่วยงานภายนอกเข้ามาให้ความรู้ในด้านต่างๆที่ชาวชุมชนต้องการ
ผลที่ได้	**1. ข้อมูลด้านความต้องการนั้นมาจากสำนักงานทรัพย์สินฝ่ายเดียว** 1.1.ข้อมูลด้านกายภาพที่เป็นเพียงการประเมินสภาพปัจจุบัน ขาดข้อมูลพื้นที่ใช้สอยที่มีผลต่อการใช้งานจริงภายในแต่ละครอบครัว 1.2. ได้ข้อมูลด้านเศรษฐกิจที่ครบถ้วนเนื่องจากมีอำนาจในการเก็บข้อมูล 1.3. ข้อมูลบางส่วนนั้นไม่ได้มาเผยแพร่หรือสรุปต่อที่ประชุม **2. ความเข้มแข็งของชุมชนนั้นยังไม่มีมากพอเห็นได้จากมีการผลัดเปลี่ยนประธานชุมชนเนื่องจากไม่เห็นด้วยกับกระบวนการมีส่วนร่วม และชาวชุมชนยังรอการพัฒนาจาก สนง.ทรัพย์สินฯ** 2.1.ขาดความสามารถของชุมชนในการรวบรวมสิทธิเพื่อวางแผนจัดตั้งเป็นกลุ่มสหกรณ์ **3.ขาดแรงกระตุ้นของชาวชุมชนที่จะเป็นผู้เข้ามาร่วมดำเนินการพัฒนาวางผังชุมชน**	**1. ได้ข้อมูลความต้องการที่ครอบคลุมเพื่อนำไปประกอบการออกแบบชุมชน** 1.1.ข้อมูลด้านกายภาพ สังคม เศรษฐกิจที่มีความเป็นจริงและแม่นยำ 1.2.ข้อมูลด้านทรัพยากรและศักยภาพของชุมชนที่ได้เพิ่มมากขึ้น 1.3.ข้อมูลที่ได้นั้นเป็นที่ยอมรับเพราะได้มาจากการมีส่วนร่วมของชุมชนและมีการร่วมตรวจสอบ **2. ความเข้มแข็งของชุมชนที่มีมากขึ้นทำให้กระบวนการสามารถเคลื่อนไปได้ด้วยชุมชนเอง** 2.1.ระดับการมีส่วนร่วมมากขึ้น เห็นได้จากมีชาวชุมชนเข้าร่วมประชุมมากขึ้น และมีการร่วมแสดงความคิดเห็น ในการพัฒนาชุมชน 2.3.ความสามารถของชุมชนที่จะมีการเริ่มประชุมและวางแผนจัดตั้งกลุ่มสหกรณ์ **3.เป็นการจุดประกายและผลักดันให้ชาวชุมชนร่วมดำเนินการเพื่อให้เกิดการพัฒนาที่เหมาะสมและยั่งยืนกับบริบทของพื้นที่**
ระดับการมีส่วนร่วม	ระดับที่ 1และ2 คือ รับข้อมูลข่าวสารและรับฟังความคิดเห็น	ระดับ 4 คือ ชาวชุมชนร่วมปฏิบัติและเสนอแนวทางพร้อมทั้งร่วมทำกิจกรรมกับภาคี

จากการศึกษาพบว่าการพัฒนาชุมชนในระยะแรก (พ.ศ. 2552 นั้นเป็นรูปแบบการวางแผนแบบดั้งเดิมโดยหน่วยงานสำนักงานทรัพย์สินฯ ส่วนพระมหากษัตริย์เป็นผู้ให้ข้อมูลและชาวชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในระดับการรับฟังข้อมูล อีกทั้งทำให้เกิดปัญหาด้านความเข้าใจ และความรู้ของสถานการณ์ปัจจุบัน จนทำให้การพัฒนาเป็นได้อย่างล่าช้าและไม่เกิดการเปลี่ยนแปลงของการพัฒนาได้เท่าที่ควร

การวางแผนด้วยกระบวนการพัฒนาชุมชนอย่างมีส่วนร่วมที่เกิดขึ้นในการศึกษาครั้งนี้สอดคล้องกับแนวความคิดการพัฒนาชุมชนด้วยการวางแผนแบบปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมกล่าวคือ มีการดำเนินงาน ติดตามผล และพัฒนากิจกรรมทุกกระบวนการให้เหมาะสมและมีประสิทธิภาพกับบริบทนั้น ๆ ชาวชุมชนมีคิดริเริ่มวางแผนพัฒนาชุมชนเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงในอนาคต เห็นได้จากเดิมทางสำนักงานทรัพย์สินฯ ได้ผลักดันชุมชนให้จัดตั้งเป็นสหกรณ์มาเป็นเวลานาน ปัจจุบันชุมชนได้เริ่มมีการประชุมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อหาแนวทางให้การจัดตั้งสหกรณ์ นอกจากนี้การพัฒนานี้เป็นการเริ่มจากคนกลุ่มเล็กแล้วขยายผลไปสู่กลุ่มใหญ่ซึ่งมีประชาชนเป็นผู้นำการพัฒนามากกว่าการวางแผนแบบเดิมที่มีหน่วยงานหรือภาครัฐมานำการพัฒนา อีกทั้งชาวชุมชนยังมีการขวนขวายที่จะหาผู้เชี่ยวชาญในด้านต่าง ๆ เข้ามาให้ความรู้มากขึ้นแทนที่จะเป็นการรับฟังข้อมูลเพียงทางเดียว

ข้อดีของกระบวนการการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมนั้นคือเป็นกาเปิดโอกาสให้ชาวชุมชนมีช่องทางในการร่วมคิด ร่วมพัฒนาในด้านการตัดสินที่ใจที่มีผลต่อผู้อยู่อาศัย อีกทั้งเป็นการสร้างความรู้สึกร่วมและหวงแหนชุมชนจนเกิดเป็นความเข้มแข็งในชุมชนด้วยการที่ชาวชุมชนต้องมีการรับฟังและยอมรับความคิดเห็นของแต่ละฝ่ายเพื่อนำไปสู่การหาแนวทางความต้องการที่เหมาะและเป็นประโยชน์ต่อตนและส่วนรวมเพื่อการพัฒนาระยะยาวอย่างยั่งยืน

ข้อจำกัดของกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมนั้นคือ การดำเนินการพัฒนาจากประชาชนให้เข้ามามีส่วนร่วมเป็นเรื่องที่ต้องใช้ระยะเวลาในการดำเนินการ ซึ่งในบางครั้งผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นนั้นก็ไม่ได้เป็นไปตามเป้าประสงค์ที่หวังไว้ ทำให้ต้องมีการปรับเปลี่ยนกระบวนการอยู่ตลอดเวลาเพื่อให้เหมาะสมกับสถานการณ์จริง การรวมตัวนั้นยังไม่สามารถเป็นการรวมกลุ่มได้อย่างแท้จริงเนื่องจากกระบวนการนี้เกิดจากกลุ่มของผู้ที่สนใจจะเข้าร่วมการพัฒนา ซึ่งในส่วนผู้ที่ไม่ได้เข้าร่วมจะยังไม่เกิดวิสัยทัศน์หรือแนวทางร่วมในการพัฒนา

สรุปผลการศึกษา

การปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมในชุมชนวัดสระเกศนั้นมีการเริ่มต้นรวบรวมข้อมูลความต้องการการพัฒนาที่อยู่อาศัยให้พร้อมสำหรับการออกแบบวางผัง และมีการร่วมวางผังเบื้องต้นด้วยชาวชุมชนเอง ผลที่ได้พบว่า ชาวชุมชนมีความตื่นตัวสามารถคิด วิเคราะห์สภาพปัญหาที่เกิดขึ้นได้ อีกทั้งยังให้ความร่วมมือในการดำเนินกิจกรรมเพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและชุมชนจนเกิดความเข้มแข็งภายในชุมชน ซึ่งแบ่งออกได้เป็น 3 มิติดังนี้

1. มิติด้านกายภาพ ชาวชุมชนนั้นมีการปรับปรุงบ้านให้มีสภาพที่ดีขึ้น เช่น การปรับปรุงหน้ากากอาคารอนุรักษ์ริมถนนจักรพรรดิพงษ์ และถนนบำรุงเมือง และเกิดความเข้าใจต่อความจำเป็นด้านการปรับปรุงที่พักอาศัยให้มีสภาพที่ดีเข้าเกณฑ์ของบ้านมั่นคงอีกด้วย อีกทั้งชาวชุมชนยังร่วมคิด และตัดสินใจทิศทางการพัฒนาชุมชนของตนที่มาจากความต้องการของคนในชุมชนเพื่อทำไปเป็นข้อเสนอกับภาคีและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่อไปไม่อย่างมั่นใจ

2. มิติด้านสังคม ชาวชุมชนให้ความร่วมมือในการมีส่วนร่วมมากขึ้นจากเดิม และมีการพูดคุยแลกเปลี่ยนปัญหาที่เกิดขึ้นภายในกลุ่ม พร้อมทั้งช่วยกันหาทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน

3. มิติด้านเศรษฐกิจ ชาวชุมชนมีการจัดตั้งคณะกรรมการสหกรณ์เคหสถาน เพื่อร่างข้อกำหนดและวางแผนการจัดตั้งสหกรณ์ในอนาคตจากความร่วมมือของคนในชุมชน และสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ทำให้เห็นว่ากระบวนการเป็นไปตามแนวคิดทฤษฎี Action planning และ PAR คือ เป็นชุมชนที่มีขนาดเล็ก มีปัญหาและโอกาสเป็นตัวผลักดันเกิดการพัฒนา มีการดำเนินงานรวดเร็วแต่ไม่รีบเร่ง ข้อมูลอยู่บนรากฐานความเป็น และมีการคิดที่รอบคอบ

ครอบคลุมในทุกด้านโดยคำนึงถึงศักยภาพทางกายภาพ และทรัพยากรที่มีภายในชุมชนอย่างเหมาะสม จนนำไปสู่ความเข้มแข็งภายในชุมชน

บรรณานุกรม

กุณฑลทิพย พานิชภักดิ์และปฐมา หรุ่นรักวิทย์. ***การวางแผนปฏิบัติการพัฒนาที่อยู่อาศัยและชุมชน: เอกสารประกอบการสอน.*** กรุงเทพฯ: ภาควิชาเคหการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2557.

โกวิทย์ พวงงามและชอบ เข็มกลัด. ***วิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมเชิงประยุกต์.*** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เสมาธรรม, 2547.

ธีรวุฒิ เอกะกุล. ***ระเบียบวิธีวิจัยทางพฤติกรรมศาสตร์และสังคมศาสตร์.*** อุบลราชธานี: สถาบันราชภัฏอุบลราชธานี, 2542.

ปรางโชสุก สุพรรณนานา. ***"กระบวนการการจัดทำรายละเอียดโครงการและบริหารจัดการโครงการศูนย์ชุมชนแบบมีส่วนร่วมอย่างยั่งยืน บึงพระราม 9."*** วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาเคหการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2554.

พฤทธิ์ ศิริบรรณพิทักษ์. ***การจัดการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน: พื้นฐานการศึกษาด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม.*** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ไทยสัมพันธ์, 2551.

ศศิกาญจน์ ศรีโสภณ. ***"การวางแผนปฏิบัติการพัฒนาที่อยู่อาศัยแบบมีส่วนร่วมชุมชนท่าน้ำสามเสน."*** วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาเคหการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548.

สุภางค์ จันทวานิช. ***วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ.*** พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.

สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์. ***"ข้อมูลรายละเอียดชุมชนสระเกศ."*** กรุงเทพฯ: กองโครงการชุมชน 2 ฝ่ายโครงการพิเศษ สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์, 2556.

อรัญ จิตตะเสโนและคณะ. ***หลักการและวิธีการบริการจัดการชุมชน.*** สงขลา: คณะทำงานจัดการองค์ความรู้ในโครงการวิจัยและพัฒนาตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสู่สุขภาวะองค์รวม, 2554.

Nabeel, Hamdi and Reinhard Goethert. ***Action Planning for Cities: A Guide to Community Practice.*** Chichester: John Wiley & Sons, 1997.